

ΕΘΝΙΚΗ ΖΩΗ

Θεόδωρος Βρυζάκης, *Υπέρ πατρίδος το Παν*

ΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ της «εθνικής ζωής» αναφέρονται σε γεγονότα και πράξεις που σχετίζονται με την ιστορία της νεότερης Ελλάδας και τους αγώνες του ελληνισμού για την ανεξαρτησία του. Αρχίζουν από τα χρόνια των κλεφτών, εστιάζουν στον Αγώνα του 1821, του κορυφαίου γεγονότος του σύγχρονου ελληνισμού, και αφού σταθούν στον Ελευθέριο Βενιζέλο και την Κατοχή, φτάνουν στο έπος του Πολυτεχνείου, την τελευταία αγωνιστική εκδήλωση του ελληνικού λαού για την υπεράσπιση των ελευθεριών του. Η ποικιλία των κειμένων (κλέφτικο τραγούδι, μυθιστορηματική βιογραφία, χρονικό, αφήγημα, σύγχρονη ποίηση) δείχνει το συνεχές και πολύμορφο ενδιαφέρον της λογοτεχνίας για τους εθνικούς και τους απελευθερωτικούς αγώνες.

Κλέφτικο τραγούδι

Ένας αϊτός περήφανος

Το παρακάτω δημοτικό τραγούδι ανήκει –σύμφωνα με το μεγάλο λαογράφο Ν.Γ. Πολίτη, από τη συλλογή του οποίου προέρχεται– στα κλέφτικα, και μάλιστα στα αλληγορικά. Στο τραγούδι ο περήφανος και λεβέντης αϊτός ταυτίζεται με το γενναίο κλέφτη της περιόδου της τουρκοκρατίας, που επιμένει να συνεχίζει τον αγώνα του ακόμα και μέσα στις αντίξοες καιρικές συνθήκες του χειμώνα.

Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης
από την περηφάνια του κι από τη λεβεντιά του,
δεν πάει τα κατώμερα ♦ να καλοξεχειμάσει,
μόν' ♦ μένει απάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.
Κι έριξε χιόνια στα βουνά και κρούσταλλα στους κάμπους,
εμάργωσαν ♦ τα νύχια του κι επέσαν τα φτερά του.
Κι αγνάντιο ♦ βγήκε κι έκατσε, σ' ένα ψηλό λιθάρι,
και με τον ήλιο μάλωνε και με τον ήλιο λέει:
«Ήλιε, για δε βαρείς κι εδώ σ' τούτη την αποσκιούρα, ♦
να λιώσουνε τα κρούσταλλα, να λιώσουνε τα χιόνια,
να γίνει μια άνοιξη καλή, να γίνει καλοκαίρι,
να ξεσταθούν τα νύχια μου, να γιάνουν τα φτερά μου,
να 'ρθούνε τ' άλλα τα πουλιά και τ' άλλα μου τ' αδέρφια».

Ν.Γ. Πολίτη, Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού

Θεόφιλος, Ποιμενικό

♦ **κατώμερα**: πεδινά μέρη ♦ **μόν'**: μόνο, αλλά ♦ **εμάργωσαν** (μαργώνω): ξεπάγιασαν ♦ **αγνάντιο**: αγνά-
ντια, απέναντι ♦ **αποσκιούρα**: σκιερός, ανήλιος τόπος

Ερωτήσεις

- 1 Με τη βοήθεια των πληροφοριών που δίνονται στο εισαγωγικό σημείωμα και των στοιχείων που περιέχονται στο τραγούδι, προσπαθήστε να αποδώσετε το χαρακτήρα του κλέφτη ο οποίος ταυτίζεται με αϊτό.
- 2 Περιγράψτε το ρόλο που παίζει η φύση στη ζωή και τη δράση του αϊτού-κλέφτη.
- 3 Τι έχετε να παρατηρήσετε ως προς τη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού; Ποια μέρη του λόγου κυριαρχούν και ποια λείπουν; Τι νομίζετε ότι επιτυγχάνεται με αυτό;

Διαθεματική εργασία

Συγκεντρώστε στοιχεία από το εγχειρίδιο του μαθήματος της Ιστορίας, αλλά και από άλλα βιβλία (εγκυκλοπαίδειες, ιστορικές μελέτες κ.λπ.), σχετικά με τη ζωή των κλεφτών και το ρόλο που διαδραμάτισαν κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Γεώργιος Μαργαρίτης, *Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης ορμά έφιππος προς την Ακρόπολη*

Γιάννης Βλαχογιάννης

Η Έξοδος

Το συντομότερο αυτό διήγημα του Γιάννη Βλαχογιάννη, με χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στο πεζοτράγουδο, γράφτηκε το 1911 και ανήκει στην ενότητα «Το Μεσολόγγι», από το βιβλίο Μεγάλα χρόνια, τα χρόνια δηλαδή του Αγώνα για την ανεξαρτησία. Αναφέρεται στην Έξοδο του Μεσολογγίου, που χάρη στην αυτοθυσία των πολιορκημένων καθιερώθηκε ως σύμβολο της ελευθερίας.

Το Μεσολόγγι τώρα τοιμάζεται να βγει, με το σπαθί. Τοιμάζεται κι η χήρα Μάνθα, η Μεσολογγίτισσα, να βγει κι αυτή. Ο Τούρκος α' ♦ νικήθηκε χίλιες φορές, της πείνας το θεριό είν' ανίκητο. Έτσι ο λαός, μαζί με τη Φρουρά, πήρανε την απόφαση. Κι απόψε...

Νύχτα, σκοτάδι. Η χήρα στα τυφλά ψηλαφώντας ηύρε το δέμα με τα ρούχα τ' άχαρα του μακαρίτη ανδρός της. Η μπόμπα η τούρκικη τον έκοψε στα δυο, μόλις άρχιζε η πολιορκία. Κι αυτό μονάχα; Το βόλι, το σπαθί, της αρρώστιας η οργή, της πείνας η κατάρα θέρισαν κάθε δικό της, γύρω της.

Έρημη η χήρα, έρημη με την Ανθή την κόρη της, εφτά χρονώ μικρούλα κι άρρωστη, στα βάσανα μπασμένη, από την πείνα αγνώριστη, φάντασμα ζωντανό, κι ήμερο κι ιλαρό ♦ σαν άλλου κόσμου πλάσμα.

Η χήρα ντυμένη βρίσκεται με τη στολή, τη λεβέντικη και τη ματόβαφη ♦ τ' αντρός της. Τη φύλαγε σαν άγιο λείψανο, τόσον καιρό. Και τώρα πόσα γέλια θ' άκουγε, μέρα έτσι να την έβλεπε κανείς. Τόσο είν' άχαρη και τόσο κωμική. Κι έχει στη μέση της ζωμένο το σπαθί. Και πρέπει να 'ναι τόσο τρομερή κι η όψη κι η ματιά της, που θα 'διωχνε ακόμα και του χωρατού τον ίσκιο από μπροστά της. Κι είναι τόσες άλλες, χήρες είτε ανύπαντρες, νιες και γριές, αντροντυμένες, έτοιμες να βγουν απόψε...

Την κόρη της σηκώνει από το στρώμα. Το χάδι της καρδιάς τραχύ της βγαίνει απ' το λαϊμό. Μοιάζει σαν προσταγή και σα φοβέρισμα. Τη σέρνει από το χέρι, της κρυφομυλεί, μα στην αγκαλιά να τη σηκώσει δεν μπορεί. Τέτοια δύναμη κι η μάνα δεν την έχει.

Τραβούν αργά το δρόμο κατά τα προχώματα, ♦ μαζί με τ' άλλο ρέμα του κόσμου που τραβά. Ζυγώνει ♦ η ώρα. Κανένας δε φωνάζει, κι όμως μια σύσμιχτη ♦ βοή ακολουθεί τον ίδιο δρόμο. Η χήρα σκύβει για στερνή φορά, κι άγρια και βραχνερά ♦ την άμοιρη μικρούλα θέλει να ορμηγέψει. ♦

Θεόδωρος Βρυζάκης, Παραμυθία
(λεπτομέρεια)

♦ α': αν ♦ ιλαρό: χαρωπό ♦ ματόβαφη: αιματοβαμμένη ♦ πρόχωμα: οχυρό, κατασκευασμένο από χώμα ♦ ζυγώνει: πλησιάζει ♦ σύσμιχτη: ανακατωμένη ♦ βραχνερά: με βραχνή φωνή ♦ να ορμηγέψει: να συμβουλέψει

– Ανθή μου, Ανθή, Ανθήτσα μου, εδώ που θα κινήσουμε, ✦ σφιχτά να μου κρατείς τη φουστανέλα. Τίποτ' άλλο να μη βλέπεις και να μην ακούς: Τη φουστανέλα να μη χάσεις απ' τα χέρια σου! Ανθή μου, Ανθήτσα μου... Εδώ που πάμε, για να σε γλιτώσω πρέπει να χτυπώ με το σπαθί, μ' ό,τι μπορώ. Δε θα 'χω όλο το νου μου απάνου σου. Βαστάξου εσύ με τα χεράκια σου, με την καρδιά σου! Πιάσου...

Και κινήσανε. Μεσ στη θεοποντή, ✦ που ανοίγαν και περνούσανε, χωρίς να γύρει πίσω, κάποτε ρωτούσε η χήρα:

- Πού είσαι, Ανθή;
- Εδώ είμαι, μάνα.

Μα κάποτε, κι εκεί που πλάκωσε το κύμα το τρανό, ✦ και σάρωσε ✦ και σαρώθηκε, η χήρα ξέχασε την Ανθή, για μόνη μια στιγμή· ξέχασε και να τη ρωτήσει. Κι άμα βρέθηκε σε μια βρουλιά ✦ κρυμμένη και πήρε αναπνοή, τότε είδε πως έλειπε η Ανθή της.

Δεν άργησε ύστερα στη ράχη απάνου να βρεθεί. Τότε γύρισε στον εαυτό της. ✦ Τότε ξύπνησε της θυγατέρας ο καημός μεσ στην καρδιά της.

- Ανθή!, φώναξε και πάλι φώναξε.
- Ανθή! Ανθήτσα!

Του κάκου! Η Ανθήτσα πάει πια! Πάει και το Μεσολόγγι.

Γ. Βλαχογιάννης, *Μεγάλα χρόνια*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας

Ερωτήσεις

- 1 Η ζωή των ανθρώπων εξαρτάται άμεσα από τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Σε ποια σημεία του κειμένου φαίνεται αυτό;
- 2 Τι νόημα έχει η φράση «της πείνας το θεριό είν' ανίκητο»;
- 3 Περιγράψτε σε μία παράγραφο την ψυχολογική κατάσταση της μάνας, καθώς ετοιμάζεται για τη μεγάλη Έξοδο.

Διαθεματική εργασία

Επισκεφθείτε το έργο «Οδυσσέας» στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού (http://www.culture.gr/2/21/toc/katalog_gr.html), όπου περιέχονται συνδέσεις με όλα τα ελληνικά μουσεία και τα πιο σημαντικά εκθέματά τους. Βρείτε και παρουσιάστε στην τάξη σας εικόνες και πληροφορίες για την ενδυμασία και τον οπλισμό των επαναστατημένων Ελλήνων. Αν έχετε τη δυνατότητα, επισκεφθείτε και τη Βουλή των Ελλήνων, όπου υπάρχουν σχετικά εκθέματα.

✦ **θα κινήσουμε:** θα πάμε ✦ **θεοποντή:** θεομηνία ✦ **τρανό:** δυνατό ✦ **σάρωσε:** ισοπέδωσε τα πάντα ✦ **βρουλιά:** το φυτό βούρλο ✦ **γύρισε στον εαυτό της:** συνήλθε

Παντελής Πρεβελάκης

Ο Κρητικός – Η Πολιτεία

Το μικρό αυτό απόσπασμα προέρχεται από το τρίτο βιβλίο της μυθιστορηματικής τριλογίας του Παντελή Πρεβελάκη Ο Κρητικός (αποτελείται από τα μέρη: Το δέντρο, Η πρώτη λευτεριά και Η Πολιτεία). Μας μεταφέρει στα κρίσιμα ιστορικά γεγονότα της Κρητικής Πολιτείας και στους αγώνες του Ελευθέριου Βενιζέλου και των Κρητικών για την απελευθέρωση του νησιού τους. Στο συγκεκριμένο τμήμα παρακολουθούμε το μεγάλο Κρητικό πολιτικό να απευθύνεται στους συντρόφους του, λίγο πριν αναχωρήσει για την Αθήνα. Μέσα από τα λόγια του αποκαλύπτεται το μεγαλόπνοο και φιλελεύθερο πολιτικό πρόγραμμά του καθώς και οι οραματισμοί του για τον ελληνικό λαό.

Σ την υγεία σου, αδερφέ μας κι αρχηγέ μας! Και καλό σου κατευόδιο! [...]
Ο Βενιζέλος σηκώθηκε απ' την καρέκλα του, κι αυτοί σκουπίζαν ακόμα τα μουστάκια τους.

– Υγεία να 'χετε, αδερφοί μου και συντρόφοι!... Αύριο βράδυ, σε μια πλατεία της Αθήνας, θα μιλώ στον ελληνικό λαό για τις αφορμές που αδικοπάσχει και για την αρχή της σωτηρίας του. Η Επανάσταση του περασμένου Αυγούστου ♦ έδωσε κιόλας στους πολίτες το δικαίωμα να κρίνουν άφοβα τους κυβερνήτες και να γυρεύουν εκείνους που θα σώσουν τον τόπο. Οι καινούριοι άντρες που θα πάρουνε στα χέρια τους την εξουσία έχουν μπροστά τους έργο δύσκολο και πολύμορφο. Ποιο είναι το πρόγραμμά τους και τι ευαγγελίζονται, ♦ θα το μάθετε καταλεπτώς ♦ αύριο μεθαύριο, μαζί με τους άλλους Έλληνες. Αλλά σήμερα σας ανήκει να 'κούσετε από το στόμα μου, σε τούτη την αγάπη, ποιες είναι οι αρχές μου και ποιος ο τελικός σκοπός μου.

Οι αρχές που ορίζουνε την πολιτεία ♦ μου είναι πως ο πολιτικός πρέπει να 'χει το δημόσιο συμφέρο κριτή για την κάθε πράξη του, και πως σ' αυτό οφείλει να υποτάζει πρόθυμα και το κομματικό και το προσωπικό του το συμφέρο. Ο πολιτικός έχει χρέος να λέει πάντα αδειλιαστα τη γνώμη του, και ποτέ να μην τήνε νοθεύει για να γίνει αρεστός στους πάνω ή στους κάτω. Την εξουσία πρέπει να τη βλέπει όχι σαν σκοπό, παρά σαν μέσο για να πετύχει άλλο υψηλότερο σκοπό, και ποτέ να μην τήνε ξετρέχει, ♦ ανίως χρειάζεται για τούτο ν' απαρνηθεί καμιά από τις γνώμες του. Οφείλει συνάμα να 'ναι έτοιμος να την αποχωριστεί την εξουσία, ανίως, για να τη διατηρήσει, βρίσκεται στενεμένος να ψευτίσει το πρόγραμμα που ψήφισε ο λαός.

♦ η Επανάσταση του περασμένου Αυγούστου: εννοεί την επανάσταση στο Γουδί, τον Αύγουστο του 1909

♦ ευαγγελίζονται (ευαγγελίζομαι): υπόσχονται ♦ καταλεπτώς: πολύ λεπτομερώς ♦ πολιτεία: πολιτεύματα, ο τρόπος που πολιτεύεται κανείς ♦ ξετρέχει (ξετρέχω): επιδιώκει επίμονα

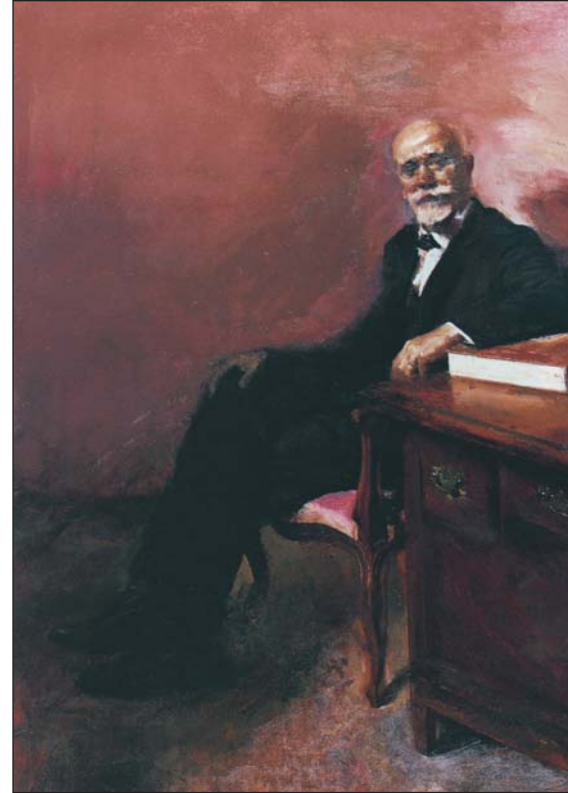
Ο πολιτικός όπως τότε θέλω είναι ο στύλος και η σκεπή της πολιτείας. Χωρίς τους καλούς πολιτικούς, το πολίτευμα, όποιο να 'ναι, δε φτάνει για να ευτυχήσει η πολιτεία. Πριν από είκοσι τρεις αιώνες, ο Αριστοτέλης ο φιλόσοφος το 'πε με λίγα λόγια πότε ένα πολίτευμα είναι σωστό και πότε αστοχημένο. ✦ Όταν ο ένας, είτε, ο μονάρχης δηλαδή στο μοναρχικό πολίτευμα, ή οι λίγοι, στο αριστοκρατικό, ή οι πολλοί, στο δημοκρατικό πολίτευμα, άρχουν ✦ για το κοινό συμφέρο, τότες οι πολιτείες προκόβουν. Μα όταν ο ένας ή οι λίγοι ή οι πολλοί άρχουν για το δικό τους το συμφέρο, τότες οι πολιτείες παραστρατούνε. [...]

Οι αποφασιστικοί άντρες που θα προσφέρουν αποδώ και μπρος στο Έθνος τη ζωή τους είναι τέκνα του λαού. Λαό λέγω όποιον ζει από τον κόπο του –πραματευτή, ✦ караβοκύρη, τεχνίτη, ξωμάχο, ✦ μεροκαματιάρη– κι όποιον δεν έχει βάρος στην ψυχή του από πείνα, από δυστυχία κι απ' αρρώστια των αδερφών του. Ο λαός στενάζει κάτω από την κοινωνική αδικία και την τυραννία της φατρίας, που παντοτεινούνε την τυραννία του Τούρκου, έναν αιώνα αφόντας ✦ οι Έλληνες ειπωθήκανε λευτερωμένοι. Ο λαός πεινά για λευτεριά και δικαιοσύνη, κι όταν τις χορτάσει η ψυχή του, τότε μονάχα θα δείξει ποια είναι η δύναμή του. Η καινούρια πολιτεία πρέπει να του τις προσφέρει δίχως χασομέρι, για να βάλει τη δύναμή του στην υπηρεσία ψηλότερου σκοπού.

Ο σκοπός μας δεν είναι μονάχα ν' αναμορφώσουμε την Πολιτεία. Ο τελικός σκοπός μας είναι να κάμουμε κείνην την Ελλάδα που οι πατεράδες μας ονειρευτήκαν μέσα στη νύχτα της σκλαβιάς. Η μνήμη του Έλληνα πρέπει ν' αλαφρώσει από την ντροπή του Ενενητσαεφτά ✦ και να γεμίσει μ' ένα καινούριο Εικοσιένα! Η αναμόρφωση της Πολιτείας είναι το πρώτο που 'χομε να κάμουμε. Ο συναγερμός του λαού είναι το δεύτερο. Άμα ο λαός πιστέψει στον εαυτό του κι οδηγηθεί από άξιο κυβερνήτη, τότε θα δει να ζωντανεύουν τα πιο απότολμα όνειρά του. Κι αυτό, όχι από τη σπλαχνισσύνη ✦ των Κραταιών της Γης, ✦ παρά από τη δική του δύναμη... [...]

– Και τώρα, ξακολούθησε ο Βενιζέλος, με ραγισμένη φωνή τούτη τη φορά, δώσετέ μου την ευκή σας και πέστε μου καλή δύναμη εκεί που μ' έριξε η Μοίρα μου!

– Στην ευκή του Θεού και τη δική μας! Ο Θεός να σου δίνει δύναμη!, του ευκηθήκαν οι συντρόφοι του, σκουπίζοντας τα μάτια τους.

Γιώργος Ρόρρας, Προσωπογραφία του Ελευθέριου Βενιζέλου

✦ **αστοχημένο:** αποτυχημένο ✦ **άρχουν** (άρχω): κυβερνούν ✦ **πραματευτής:** έμπορος ✦ **ξωμάχος:** γεωργός ✦ **αφόντας:** αφότου ✦ **του Ενενητσαεφτά:** εννοεί τον ατυχή πόλεμο του 1897, με τους Τούρκους ✦ **τη σπλαχνισσύνη:** την ευσιλαγχία ✦ **των Κραταιών της Γης:** των ισχυρών του κόσμου, των Μεγάλων Δυνάμεων

Χρυσό στεφάνι που πρόσφεραν οι δημοτικοί άρχοντες της χώρας στον Ελευθέριο Βενιζέλο μετά τη Συνθήκη των Σεβρών (1920)

Ο Βενιζέλος σηκώθηκε απ' το τραπέζι, έριξε μια γοργή ματιά κι αποχαιρέτησε τον τόπο, και πήρε το δρομάκο που 'βγανε όξω απ' το περβόλι. Ο λαός, που 'χε τρέξει μελίτσι να τότε δει ύστερη φορά, ♦ του άνοιγε πέρασμα ανάμεσα στα δέντρα και τότε φήμιζε ♦ σειώντας τα μαντίλια. Αυτός χαιρετούσε δεξιά ζερβά, με το χαμόγελο στα χείλη, και το γοργό του πάτημα έκανε να τρίζει το λιανοχάλικο ♦ κάτω από τα πόδια του. Οι παλιοί του συντρόφοι, οι συναθήροφοι ♦ κι οι φίλοι του είχανε τον πόθο να του ανοίξουν τις αγκάλες τους για να του πουν το κατευόδιο.

Π. Πρεβελάκης, *Ο Κρητικός – Η Πολιτεία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας

Ερωτήσεις

- 1 Περιγράψτε σε δέκα περίπου σειρές την προσωπικότητα και την ψυχосύνθεση του Ελευθέριου Βενιζέλου, αντλώντας υλικό μόνο μέσα από το κείμενο.
- 2 Ποια είναι τα γνωρίσματα που πρέπει να έχει ο σωστός πολιτικός, σύμφωνα με τις αρχές του Βενιζέλου;
- 3 «Άμα ο λαός πιστέψει στον εαυτό του κι οδηγηθεί από άξιο κυβερνήτη, τότε θα δει να ζωντανεύουν τα πιο απότολμα όνειρά του»: Ποια είναι η γνώμη σας για την άποψη αυτή που διατυπώνει ο Ελ. Βενιζέλος; Αιτιολογήστε την απάντησή σας και με παραδείγματα.

Διαθεματικές εργασίες

- 1 Επισκεφθείτε στη Βουλή των Ελλήνων την αίθουσα Ελευθέριου Βενιζέλου και δείτε μερικά από τα μόνιμα εκθέματα που τον αφορούν.
- 2 Οι Έλληνες έχουν εκφράσει με πολλούς τρόπους την εκτίμησή τους προς τον πολιτικό Ελευθέριο Βενιζέλο. Την πιο πρόσφατη εκδήλωση τιμής στο πρόσωπό του αποτελεί το γεγονός ότι το όνομά του δόθηκε στο νέο αεροδρόμιο της Αθήνας. Με ποιες άλλες πράξεις τον έχουν τιμήσει (π.χ. υπάρχουν δρόμοι που φέρουν το όνομά του, αγάλματά του κ.λπ.);

♦ **ύστερη φορά:** για τελευταία φορά ♦ **τόνε φήμιζε:** τον επευφημούσε ♦ **λιανοχάλικο:** ψιλό χάλικι ♦ **οι συναθήροφοι:** αυτοί με τους οποίους ανατράφηκε μαζί, οι παιδικοί του φίλοι

Γιώργος Θεοτοκάς

Ανήμερα της 28ης Οκτωβρίου 1940

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το προσωπικό ημερολόγιο του Γιώργου Θεοτοκά. Είναι μια αυθεντική μαρτυρία, γραμμένη εν θερμώ την ίδια μέρα που ξέσπασε ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος. Ο συγγραφέας καταγράφει τα προσωπικά του αισθήματα αλλά και τις πρώτες αντιδράσεις των κατοίκων της Αθήνας όταν μαθαίνουν το νέο.

Κηφισιά, 28 Οκτωβρίου 1940

Ευπνώ με τις καμπάνες που σημαίνουν την κήρυξη του πολέμου και τον πρώτο συναγερμό. Επιτέλους είμαστε μέσα! Ο ωραιότατος καιρός, οι καμπανοκρουσίες, κάποια κίνηση ιδιαίτερη, κάποια έξαψη που αισθάνομαι αμέσως τριγύρω μου, στο σπίτι, στο δρόμο, στα άλλα σπίτια και στους κήπους, όλα αυτά προσδίδουν, από την πρώτη στιγμή, στην ημέρα που αρχίζει, μια όψη εορτάσιμη, πανηγυρική. Η πρώτη μου σκέψη είναι: «Το μεσημέρι το αργότερο θα έρθουν τα αεροπλάνα να μας βομβαρδίσουν».

Ξεκινώ για την Αθήνα νωρίτερα από τη συνηθισμένη μου ώρα. Στο δρόμο, ενώ πηγαίνω προς τον Πλάτανο να πάρω το λεωφορείο, με συνοδεύει μια γριά προσφυγίνα, μαγείρισσα σε κάποιο σπίτι όπως μου λέει, που τρέχει να πάει στον Πειραιά να δει τι γίνονται τα παιδιά της. Είναι πανικόβλητη, μου μιλά για την καταστροφή της Σμύρνης, για τα πτώματα στους δρόμους.

Στο λεωφορείο διαβάζω την εφημερίδα μου και ξεχνιούμαι. Απάθειά μου. Οι επιβάτες μιλούν για τον πόλεμο με πολλή ψυχραιμία και κάποτε με ευθυμία.

«Ιταλικόν ανακοινωθέν. Η βροχή και η κακοκαιρία μάς ημποδισε την προέλασιν».
(Γελοιογραφία Ν. Καστανάκη)

Αθήνα, 28 Οκτωβρίου 1940: Πολίτες σπεύδουν να καταταγούν στις στρατιωτικές μονάδες (φωτογραφία)

Μετά τους Αμπελοκήπους, μπαίνοντας στην Αθήνα, αντικρίζω την πρώτη πολεμική εικόνα και αισθάνομαι την πρώτη συγκίνηση της ημέρας. Μια στρατιωτική μονάδα φεύγει από τα Παραπήγματα. Οι στρατιώτες είναι άοπλοι. Είναι πολύ νέοι και καλά ντυμένοι. Τραγουδούν, γελούν και παίζουν φάπες, κάνουν σαν παιδιά που ξεκινούν για μια ευχάριστη εκδρομή. Μες στο λεωφορείο μου μια γυναίκα ξαφνικά αρχίζει και κλαίει με λυγμούς, μια άλλη κλαίει κρυφά, στρέφει το πρόσωπό της προς τα έξω για να μην τη δουν.

Φτάνω στο γραφείο, συζητώ με τον Αλέκο[♦] για τις εκκρεμείς υποθέσεις, ύστερα βγαίνω στην οδό Βουκουρεστίου. Παντού υπάρχει μια κίνηση ασυνήθιστη, αλλά τίποτα που να μοιάζει με φόβο. Ο κόσμος είναι γενναίος και εύθυμος, πηγαινοέρχεται στους δρόμους, συζητεί με θέρμη, αλλά χωρίς υπερβολική νευρική νευρικότητα.

Ξαναβρίσκω όλη την απάθειά μου που είχε θαρρείς κλονιστεί για μια στιγμή στο λεωφορείο. Αισθάνομαι ότι ανήκω σ' ένα σύνολο που δεν έχασε την αυτοπειθαρχία του. Το αίσθημα αυτό μου δίνει κάποια περηφάνια.

Στη γωνία Βουκουρεστίου και Σταδίου μια αρκετά μεγάλη διαδήλωση νέων

[♦] με τον Αλέκο: εννοεί το δικηγόρο, στενό φίλο και συνεργάτη του, Αλέκο Καλοβιδούρη

έχει επιτεθεί στα γραφεία της Ala Litoria. ♦ Σπάζουν τις πόρτες, μπαίνουν μέσα και τα σπάνουν ♦ όλα, γεμίζουν το δρόμο με συντρίμμια και χαρτιά. Το νεανικό πλήθος φωνάζει και γελά. Αισθάνομαι ότι μου μεταδίδει τον ενθουσιασμό του, φωνάζω και εγώ και γελώ.

Σιγά σιγά η Αθήνα παίρνει το ύφος των μεγάλων εθνικών εορτών, κάτι που θυμίζει λ.χ. τα Εκατόχρονα της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά πιο αυθόρμητα και πιο νεανικά. Καιρός θαυμάσιος, καταγάλανος ουρανός. Πλήθη νέων [...] έχουν χυθεί στους κεντρικούς δρόμους, με λάβαρα, σημαίες, δάφνες, μουσικές. [...] Ο κόσμος συμμετέχει σ' αυτές τις εκδηλώσεις, χειροκροτεί, ζητωκραυγάζει. Είχα πολλά, πάρα πολλά χρόνια να δω τέτοιον ενθουσιασμό στην Αθήνα. Αισθάνεται κανείς ένα πάθος μες στον αέρα, ένα φανατισμό, μια λεβεντιά. Ξύπνησε το ελληνικό φιλότιμο, είναι κάτι ωραίο. Και μια τέλεια εθνική ενότητα. Είναι η πρώτη φορά στη ζωή μου που αισθάνομαι τέτοια ομόνοια να βασιλεύει στον τόπο.

Γ. Θεοτοκάς, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας

Ερωτήσεις

- 1 Περιγράψτε τα αισθήματα που νιώθει ο αφηγητής καθώς κατεβαίνει με το λεωφορείο από την Κηφισιά και όταν περπατά στο κέντρο της Αθήνας. Απαντήστε επισημαίνοντας συγκεκριμένα χωρία μέσα στο κείμενο.
- 2 Ποιες είναι οι διαφορετικές αντιδράσεις των ανθρώπων στο άκουσμα του πολέμου; Αιτιολογήστε τις.
- 3 Ποια γνώρισμα του ελληνικού λαού, που προβάλλουν μέσα από τις αντιδράσεις του πλήθους, δημιουργούν αίσθημα χαράς και υπερηφάνειας στον αφηγητή;

Διαθεματική εργασία

Οργανώστε εορταστική εκδήλωση στην τάξη με αφορμή την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940, η οποία μπορεί να περιλάβει: φωτογραφικά και ακουστικά ντοκουμέντα του πολέμου (π.χ. πολεμικά ανακοινωθέντα), τραγούδια (π.χ. της Σοφίας Βέμπο), προβολή ταινιών, έκθεση εντύπων και αφισών, πρόσκληση ανθρώπων που έζησαν κάποιον πόλεμο κ.ά. Πλαισιώστε την εκδήλωση με εικαστικό υλικό δικής σας έμπνευσης. Μπορείτε να αναζητήσετε υλικό στον κόμβο του Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων: <http://www.mpa.gr/specials/28-10/>.

♦ **Ala Litoria**: Ιταλική αεροπορική εταιρεία ♦ **σπάνουν**: σπάζουν

Δημήτρης Ψαθάς

ΟΙ ΠΙΤΣΙΡΙΚΟΙ

«Οι πιτσιρίκοι» είναι αυτοτελές τμήμα από το μεγάλο ομότιτλο σπονδυλωτό αφήγημα του Δημήτρη Ψαθά, το οποίο αναφέρεται στην Εθνική αντίσταση, και ιδιαίτερα στη συμμετοχή των παιδιών σ' αυτή. Στο απόσπασμα μια παρέα παιδιών κάνει σαμποτάζ σε γερμανικό φορτηγό.

Γενάρης του '42. Σκελετωμένοι οι άνθρωποι γυρίζουνε στους δρόμους. Νομίζεις πως το κρύο, η πείνα και ο φόβος αγωνίζονται ποιο απ' τα τρία αυτά κακά θα καταφέρει να γονατίσει μια ώρ' αρχύτερα τον αναιδέστατον αυτό λαό, που σε πείσμα κάθε λογικής εξακολουθεί να ζει και να υπάρχει. Κι όχι μονάχα αυτό, παρά και ν' αστειεύεται.

Ο πιτσιρίκος προπάντων έχει κέφι. Γελά. Φλυαρεί. Πειράζει. Κλείνει το μάτι και χαιρετά φασιστικά τους Ιταλούς, ξεροβήχει όταν περνάνε Γερμανοί, κορδώνεται και κάνει ♦ την περπατησιά τους. Ο φόβος τού είναι πράγμα άγνωστο, το αστειό η ζωή του.

...Βραδάκι. Στο Ζάππειο. Ένα τεράστιο γερμανικό φορτηγό είναι σταματημένο κι έχει τα φώτα του αναμμένα. Ο γερμανός σκοπός έχει οργανώσει την άμυνά του για την περίπτωση επιδρομής των σαλταδόρων. ♦ Έχει τα μάτια δεκατέσσερα. Γιατί εκείνοι χυμούν σαν αετοί ακριβώς τη στιγμή που δεν τους περιμένεις και οι ρεζέρβες κάνουν φτερά. Μια αδιάκοπη απειλή είναι το τραγούδι τους:

*Να σαλτάρω, να σαλτάρω,
τη ρεζέρβα να του πάρω!*

Τα ξέρει αυτά ο κάθε Γερμανός που του εμπιστεύθηκαν αυτοκίνητο, γιατί πολλά είδαν και πάθαν όλοι τους από τους σαλταδόρους. Αλλά κι ο κίνδυνος των πιτσιρίκων δεν είναι μικρός. Ένας ακήρυκτος πόλεμος υπάρχει ανάμεσα στα θηρία και τα πεινασμένα αλητάκια της Αθήνας. Η πονηριά είναι το όπλο τους. Όταν δε βάζουν σ' ενέργεια αυτή και κάνουν τον πόλεμο ανοιχτά, πάνε χαμένα. Οι Γερμανοί δε χωρατεύουν. Στις αρχές που πρωτομήκαν, παιδιά πετροβόλησαν ένα αυτοκίνητο. Λυσοασμένος φρενάρισε και κατέβηκε ο Γερμανός. Έπιασε ένα. Άδραξε το χέρι του παιδιού, το 'φερε στο γόνατό του και το 'σπασε, όπως σπάζεις ένα ξύλο. Ούρλιαξε το παιδί κι έπεσε λιπόθυμο. Κι ο Γερμανός το παράτησε εκεί, ξανανέβηκε στο αυτοκίνητό του κι έφυγε. Η ανθρωπιά είναι πολυτέλεια περιττή, είτε ο χιτλερισμός, και πήραν σκληρή πείρα ως και τα μωρά.

♦ **κάνει:** μιμείται, κοροϊδεύει ♦ **σαλταδόροι:** οι νέοι που πηδούσαν πάνω στα γερμανικά αυτοκίνητα και άρπαζαν τρόφιμα ή άλλα χρήσιμα αντικείμενα

Να το βάλουν κάτω;

Όχι δα! Είδαν ότι άνισος πόλεμος δίχως πονηριά δε γίνεται. Κι από τότε το μυαλούδακι της μαρίδας δεν ασχολείται μονάχα πώς θα εξοικονομήσει ένα ξεροκόμματο, αλλά και πώς θα στραβώσει αυτόν το φοβερό Κύκλωπα, που τρέμει όλος ο κόσμος.

Παίρνει τα μέτρα του ο Πολύφημος. Κοιτά γύρω. Κι ακριβώς για ν' αποφύγει κανένα αναπάντεχο, έχει ανάψει και τα φώτα του αυτοκινήτου. Κι ακόμα, για να 'ναι σίγουρος εκατό τα εκατό, δε στέκεται σ' ένα μέρος, παρά φέρνει βόλτες γύρω γύρω το φορτηγό. Αν κοιτάς, ♦ Οδυσσέα, έλα! Κι έρχεται ο Οδυσσέας. Πατρίδα του είναι το χώμα που πατά ο Κύκλωπας, κι αν ζωντάνεψε αυτός σε τούτα τα χώματα, δεν πέθανε όμως ποτέ το πολυμήχανο πνεύμα του πολύμητι. ♦ Μόνο που ο ομηρικός ήρωας τούτη τη φορά είναι ένα παιδάκι δέκα χρόνων. Πεινασμένο. Κουρελίδικο. Εύθυμο ωστόσο και παμπόνηρο. Κρατά ένα τσιγάρο και πλησιάζει στο παλιό φανάρι του αυτοκινήτου. Σταματά ο Γερμανός και το κοιτά. Τι θέλει να κάνει; Σκύβει ο μικρός ν' ανάψει το τσιγάρο του απ' το ηλεκτρικό. Κι ο Κύκλωπας απορεί.

- Τι κάνει;
- Καμαράτ, ♦ ανάψει σιγαρέτ.
- Ηλεκτρικός;
- Για! ♦

Ξεκαρδίζεται ο Κύκλωπας. Τι κουτοί που είναι οι πιτσιρίκοι στην Ελλάδα! Αν είναι δυνατόν ν' ανάψει το τσιγάρο του απ' το ηλεκτρικό φανάρι! Και τον κάνει χάζι.

- Ανάψει.
- Ανάψει, καμαράτ.
- Νιχτς ♦ ανάψει.
- Για, για. Εγώ σου λέω ανάψει σιγαρέτ. Βάζουμε στοίχημα;
- Στοίχημα;
- Δε νιώθει.
- Νιχτς καταλαβαίνει.
- Το λοιπόν, άκου να δεις, μάγκα. Αν εγώ νιξ ανάψει το τσιγάρο απ' το φανάρι, εσύ εμένα καρπαζά. Κλαπ! Αν εγώ ανάψει το τσιγάρο απ' το φανάρι, εγώ εσένα καρπαζά. Κλαπ!

Εξώφυλλα του περιοδικού *Ο Μικρός Ηρώς*

♦ **αν κοιτάς:** αν τολμάς ♦ **πολύμητις:** έξυπνος ♦ **καμαράτ:** συνάδελφος ♦ **για:** ναι ♦ **νιχτς:** όχι

Με παραστατικές χειρονομίες εξηγεί ο πιτσιρικός την πρότασή του στον Κύκλωπα. Κι εκείνος τον κοιτά και διασκεδάζει.

Αλέξανδρος Αλεξανδράκης, *Η Πείνα του '41*

– Ντεν καταλαβαίνει.

– Νιξ;

– Νιξ.

– Είσαι μάπας.

Ο Γερμανός βγάζει τον αναπτήρα. Τον ανάβει και δίνει φωτιά στον πιτσιρικό. Αλλά ο πιτσιρικός του κάνει χωρατά. Φου και σβήνει τον αναπτήρα. Γελά ο Κύκλωπας. Τι παιχνιδιάρηδες που είναι οι πιτσιρικοί στην Ελλάδα! Ξανανάβει τον αναπτήρα. Τον απλώνει. Πλησιάζει το μούτρο του ο πιτσιρικός, φέρνει κοντά το τσιγάρο του, κάνει τάχα πως ανάβει, ύστερα απότομα πάλι φου και ξανασβήνει τον αναπτήρα. Ξεκαρδίζεται ο Γερμανός:

– Χο-χο-χο!

Κουτοί και πεισματάρηδες που είναι οι πιτσιρικοί στην Ελλάδα! Ένας πελώριος Γερμανός νιώθει την απέ-

ραντη υπεροχή του απέναντι σ' αυτό το μικροσκοπικό χαζόπρμα και καθώς το βλέπει να τραβάει πάλι στο φανάρι για ν' ανάψει, βρίσκει πως έχει δίκιο ο Χίτλερ να βραχνιάζει πως οι Γερμανοί είναι έξυπνος και περιούσιος λαός, που προορίστηκε από τη Θεία Πρόνοια να καβαλήσει όλους τους λαούς που είναι κουτοί. Αλλά το αστείο παρακρατά κι ο μικρός ανάβει επιτέλους απ' τον αναπτήρα:

– Τάκενσεν! ✧

– Εν-τά-ξει!

– Μπράβο, ρε Χιτλερία. Τα 'μαθες το ρωμέικα. Αφίτερζεν. ✧

– Αφίτερζεν.

Κι ο Κύκλωπας με το χαμόγελο στο κρύο του πρόσωπο κοιτά τον πιτσιρικό που χάνεται μες στο σκοτάδι. Ύστερα ετοιμάζεται πάλι να ξαναρχίσει τις βόλτες του γύρω απ' το αυτοκίνητο.

Αλλά όταν φτάνει στο πίσω μέρος, γουρλώνει τα μάτια. Κομμάτια ξεβιδωμένα, λάστιχα κατατρυπημένα, κομμάτια που λείπουν, σωστή καταστροφή. Και τότε μόνο καταλαβαίνει:

– Αχ ζοοοοο!... ✧

Λυσσά. Γαβγίζει. Τραβά το πιστόλι. Αλλά οι πιτσιρικοί –γιατί ήταν ολόκληρη παρέα που μοίρασε τη δουλειά του σαμποτάζ– έγιναν άφαντοι.

Χ. Σακελλαρίου, *Ανθολογία ελληνικού παιδικού διηγήματος*, Άγκυρα

✧ **Τάκενσεν:** ευχαριστώ ✧ **Αφίτερζεν:** γεια σου, στο επανιδείν ✧ **Αχ ζοοοοο!:** ώστε έτσι!

Ερωτήσεις

- 1 Με ποιες μυθικές μορφές παρομοιάζονται τα πρόσωπα του διηγήματος και γιατί;
- 2 Πώς παρουσιάζονται οι Γερμανοί στο διήγημα; Απαντήστε με αναφορά σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου.
- 3 «Ένας ακήρυκτος πόλεμος υπάρχει ανάμεσα στα θηρία και τα πεινασμένα αλητάκια της Αθήνας»: Σχολιάστε αυτήν τη φράση. Ποιες νοηματικές αντιθέσεις διακρίνετε;
- 4 Ένα χαρακτηριστικό του συγγραφέα Δημήτρη Ψαθά είναι το χιούμορ του. Βρείτε χωρία στο κείμενο που να επαληθεύουν αυτή την παρατήρηση.
- 5 «Ήταν ολόκληρη παρέα που μοίρασε τη δουλειά του σαμποτάζ»: Αφηγηθείτε με δικά σας λόγια πώς φαντάζεστε ότι πραγματοποιήσαν οι πιτσιρίκοι το σαμποτάζ.

Διαθεματικές εργασίες

- 1 Στο διήγημα υπάρχει ένα δίστιχο από τραγουδάκι της εποχής, το οποίο διασκευάστηκε για να αποδώσει τις προσπάθειες για σαμποτάζ κατά των Γερμανών. Συγκεντρώστε τραγούδια από την εποχή του πολέμου και της Κατοχής, με τα οποία οι Έλληνες σατίριζαν τους Ιταλούς και Γερμανούς κατακτητές ή διακωμωδούσαν τη δική τους πείνα: π.χ. «Βάζει ο Ντούτσε τη στολή του» ή «Πατάω ένα κουμπί και βγαίνει μια χοντρή που λέει στα παιδάκια νιχτς φαϊ!».
- 2 Διασκευάστε το διήγημα σε θεατρικό μονόπρακτο και ανεβάστε το στη γιορτή της 28ης Οκτωβρίου.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΨΑΘΑΣ

Γεννήθηκε το 1907 στην Τραπεζούντα του Πόντου και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα μετά τη μικρασιατική καταστροφή. Εργάστηκε ως δημοσιογράφος και χρονικογράφος σε αθηναϊκές εφημερίδες. Πολλά ευθυμογραφήματά του εκδόθηκαν σε συλλογές όπως: *Στο καρφί και στο πέταλο* (1959), *Πέρα βρέχει* (1960), *Η Θέμις έχει κέφια* (1967) κ.ά. Ο Ψαθάς έγραψε και πολλές κωμωδίες για το θέατρο όπως: *Μαντάμ Σουσού* (1940), *Το στραβόξυλο* (1940), *Φον Δημητράκης* (1941), *Ζητείται ψεύτης* (1953). Έγραψε επίσης και τις εμπειρίες του από τον πόλεμο του 1941 και την Αντίσταση καθώς και το βιβλίο *Γη του Πόντου* (1968) για την ιδιαίτερη πατρίδα του. Πέθανε το 1979.

Κύπρος Χρυσάνθης

17 του Νοέμβρη 1973 (Χαράματα)

Το ποίημα δημοσιεύτηκε στον τόμο Αντιφασιστικά '67-'74 (1984) και αναφέρεται στην εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο, στις 17 Νοεμβρίου 1973, και στην καταστολή της από το δικτατορικό καθεστώς. Μεταφέρει την εικόνα που εμφανίζει ο χώρος γύρω από το Πολυτεχνείο λίγες ώρες ύστερα από την είσοδο των τανκς και την καταστολή της εξέγερσης, αλλά και τα συναισθήματα που γέννησε στους πολίτες η θυσία των νέων παιδιών.

Αφίσα του Γιώργου Βακιρτζή

Πέρα στην πλατιά λεωφόρο
με τα γυμνά δέντρα,
τα φυλλώματα,
προβάλλουν τώρα οι χώροι αδειανοί.
Λιγοστά είναι τα βήματα,
ξέπνοοι οι λογής ήχοι,
αραιοί.

Στάζει τ' αγιάζι ♦ μέσα μας.
Συχάζει η τυραγνοπατημένη ♦ πόλη,
η βουερή.

Πέρα απ' τη μακρινή λεωφόρο
με τα γυμνά δέντρα,
τα φυλλώματα,
πεθαίνει η νύχτα, η φονική.
Αλυχτούνε ♦ οι θεριεμένοι σκύλοι
στα περάσματα, όξω απ' τις κλειστές πόρτες,
καθώς στους τοίχους πληθαίνουν οι σκιές
κι απλώνονται τα γράμματα,
αιμάτινα, θαμπωτικά:
«για τον αγώνα και τη λευτεριά»
«για την πολύπαθη πατρίδα»!
Πίσω απ' τις μανταλωμένες πόρτες,
βαριανασαίνουν οι καρδιές

♦ **αγιάζι:** υγρασία που συνοδεύεται από διαπεραστικό κρύο ♦ **τυραγνοπατημένη:** καταπιεσμένη από την τυραννία ♦ **αλυχτούνε:** γαβγίζουν

π' ανασηκώσαν τη μεγάλη μέρα!
 Ω, Θε μου, κάμε πριν χαράξει
 ν' αστράψουν οι ουρανοί,
 χρυσό φως ολούθε ν' απλωθεί
 κάμε, Μεγαλοδύναμε, να ξεχυθεί
 ποτάμι ξέφρενο η πνοή,
 να λυτρωθεί, η τυραγοπατημένη πόλη!

*Το μελάνι φωνάζει. Η 17η Νοέμβρη 1973 στη λογοτεχνία,
 εισαγωγή-ανθολόγηση Η. Γκρης, Μεταίχιμο*

Ερωτήσεις

- 1 Εντοπίστε στην περιγραφή του τοπίου και του φυσικού περιβάλλοντος τα σημεία εκείνα που δείχνουν έμμεσα τα αισθήματα του αφηγητή.
- 2 Ποια ευχή εκφράζεται στην τελευταία στροφή; Πώς σχετίζεται αυτή με τη θυσία των φοιτητών;
- 3 Ερμηνεύστε τους χαρακτηρισμούς «η νύχτα, η φονική» και «μεγάλη μέρα».
- 4 Αφού λάβετε υπόψη τα ιστορικά γεγονότα της εποχής, αναπτύξτε σε μια παράγραφο το νόημα της φράσης «τυραγοπατημένη πόλη».

Διαθεματικές εργασίες

- 1 Συγκεντρώστε και παρουσιάστε στην τάξη συνθήματα που ακούγονταν και γράφονταν στους τοίχους κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, αλλά και γενικότερα, κατά τη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας των συνταγματαρχών.
- 2 Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα <http://philippos.mpa.gr/gr/other/17-11/index.html>, όπου μπορείτε να βρείτε πληροφορίες, εικόνες και ηχητικά ντοκουμέντα για τη χούντα, την κατάληψη και εξέγερση του Πολυτεχνείου, καθώς και για τη δίκη των υπευθύνων.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Κύπριος συγγραφέας. Γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1915 και πέθανε το 1998. Σπούδασε στην Αθήνα Ιατρική και εργάστηκε ως παιδίατρος στη Λευκωσία, ενώ παράλληλα δίδασκε το μάθημα της Υγιεινής στην Παιδαγωγική Ακαδημία και στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Ίδρυσε και διηύθυνε πολλά ιατρικά και λογοτεχνικά περιοδικά (γνωστότερο είναι το λογοτεχνικό περιοδικό *Πνευματική Κύπρος* (1960-1998), που τιμήθηκε από την Ακαδημία Αθηνών). Έγραψε ποίηση, πεζογραφήματα, θέατρο και φιλολογικά δοκίμια, και μετέφρασε Ισπανούς ποιητές. Ποίηση: *Λυρικός λόγος 1934-1967* (1968), *Αροδαφνούσα* (1980), *Λυρικός λόγος*, τόμ. Α'-Β' (1985). Πεζογραφία: *Πεζός λόγος της γλυκείας χώρας Κύπρου* (1971), *Πεζός λόγος II. Από το ημερολόγιο ενός γιατρού* (1972, μυθιστόρημα), *Πεζός λόγος III. Ιστορίες από την Κύπρο την αγέρηνη* (1973, διηγήματα), *Το «Φυλάκιο X» γραμμή θανάτου* (1979, διηγήματα).

